

Logor Ciglana u prostorima pamćenja Prijedora

Isidora Banjac

Mrs, istoričar umjetnosti;
isidora.banjac@gmail.com

Прегледни рад

УДК 94+341.485(497.13)

DOI 10.7251/TOP2006023B

Апстракт: Rad se bavi pitanjem očuvanja i značenja nasljeđa Narodnooslobodilačke borbe na primjeru logora Ciglane i njegovog mjesta u kulturi sjećanja grada Prijedora. Odgovore na ova pitanja pokušaćemo da istražimo kroz analizu memorijalizacije mjesta stradanja iz Drugog svjetskog rata u lokalnoj zajednici, gdje ovaj događaj predstavlja jednu od ključnih tačaka njegove istorije. U radu se neće posmatrati baština NOB-a u Prijedoru u njenom totalitetu, već će se pažnja posvetiti logoru Ciglana, mjestu stradanja kao specifičnom prostoru sjećanja, čija nam „sudbina“ može biti indikativna kao primjer odnosa grada prema njegovoj istoriji i nasljeđu.

Кljučне riječi: Ciglana, mjesto stradanja, baština, pamćenje, Narodnooslobodilačka borba, memorijalizacija, Prijedor.

Logor Ciglana — istorija

U zvaničnom sjećanju na Drugi svjetski rat, pojedini događaji su bili istaknuti kao ključne tačke koje su imale uticaj na razvoj partizanske borbe. Jedan od takvih događaja je „Kozarska ofanziva“.¹ Neprijateljske operacije započele su 10. juna 1942. godine,² nakon čega stanovništvo i partizani počinju da zajedničkim snagama pružaju otpor. Do borbe je došlo nakon što su ustaške i njemačke vojne snage, tokom okupacije ovog prostora, napravile obruč oko planine Kozare, koji je partizanska vojska, zajedno sa stanovništvom na Kozari, pokušala probiti. Proboj nije bio uspješan, što je dovelo do brojnih žrtava, dok su oni koju su uspjeli preživjeti uglavnom de-

¹ Jugoslovenska historiografija posmatrala je Kozarsku ofanzivu prevashodno kao borbenu operaciju, primjer hrabrosti i odanosti revoluciji, a stradanje stanovništva bilo je na margini, usputni događaj.

² Adamović, *Godine stradanja 1941/42*, 172.

portovani u ustaške koncentracione logore. Nakon ofanzive, nastupila je akcija čišćenja terena, koja je podrazumijevala formiranje brojnih logora na okupiranoj teritoriji. Prva faza u stvaranju ustaških logora bilo je osnivanje tzv. „sabirališta“, odnosno sabirnih logora, odakle su dalje deportovali zarobljenike.³

Početkom jula iste godine,⁴ formiran je sabirni logor u krugu prijedorske fabrike cigle. U dokumentima i izvještajima uprave i tadašnje vlasti, logor se navodi kao „logor na Ciglani“, „Sabirni logor Priedor“, „u logoru Ciglani“, „logor na mjestu Ciglana u Prijedoru“.⁵ Ciglana je naime prva krajiška tvornica crijepa i zidne cigle Prijedor, podignuta 1926. godine,⁶ i nalazila se na periferiji grada. Logor je bio žicom podijeljen na nekoliko dijelova, „za žene i malu djecu, odrasle muškarce, muškarce do 15 godina, a izdvojen je dio za ljude koji su odavde odvođeni dalje, za Jasenovac, Sajmište i druge logore“.⁷ U kompleksu se nalazila i jedna prizemna zgrada, pretpostavlja se da je ranije služila kao uprava fabrike, ali formiranjem logora, u njoj je bila smještena njemačka komanda logora i ustaše koje su ga čuvale.⁸ Prema evidenciji koju je vodila zdravstvena služba u „zбирним logorima“, kroz logor je prošlo oko 14.500 ljudi.⁹ Uslovi boravka u Ciglani bili su jako teški. Higijena u takvim uslovima nije ni postojala, a logorom su harale bolesti poput tifusa, dizenterije, crvenog vjetra.¹⁰ Logoraši su, ukoliko bi preživjeli boravak u Ciglani, bili deportovani dalje u logore Jasenovac, Sajmište ili u Njemačku.

Ciglana je oslobođena 25. aprila 1943. godine, o čemu govori izvještaj Župske redarstvene oblasti Banja Luka za Kotar Prijedor.¹¹ U dokumentu se navodi da je stotinak ljudi napalo sabirni logor u Prijedoru, koju straža od 10 oružarnika nije mogla zadržati.¹² Takođe, izvještaj kotarskog

³ Isto, 193.

⁴ Isto, 196.

⁵ Isto, 196.

⁶ Isto, 196.

⁷ Isto, 197.

⁸ Младен Вучковац, *Приједорски логор Циглана 1942. године (да се не заборави)*, Приједор, Музеј Козаре, 2018, 43.

⁹ Adamović, *Godine stradanja 1941/42*, 199.

¹⁰ Isto, 199.

¹¹ Isto, 214.

¹² Isto, 214.

predstojnika navodi da je u logoru u tom trenutku bilo 192 zatvorenika, od kojih je oslobođeno 124, pored 68 koja su i dalje ostala u logoru.¹³

Prema svjedočenju jednog od učesnika oslobođenja, Dragana Utješinovića, partizani su saznali da je u logoru zatvoreno 280 talaca, uglavnom saradnika Narodnooslobodilačkog pokreta iz Prijedora i okoline.¹⁴ Prilikom napada, oslobođeno je, 150–180 zatvorenika, od kojih je velika većina ostala sa partizanima.¹⁵ Kako Utješinović navodi, partizani nisu znali da je u logoru bila „još jedna grupa zatvorenih žena i omladinaca“, ali „njih su drugi dan pustile ustaške vlasti“. ¹⁶ Iako je sabirni logor Ciglana prestao da funkcioniše 1943. godine, Prijedor je konačno oslobođen godinu dana kasnije, odnosno u septembru 1944. godine.¹⁷

Logor Ciglana — memorijalizacija i kultura sjećanja

Kraljevina Jugoslavija, na čijem čelu se nalazila dinastija Karađorđević, i zvanično je prestala da postoji okončanjem Drugog svjetskog rata, a na istorijsku pozornicu stupila je nova državna zajednica. Federativna Narodna Republika Jugoslavija, kasnije nazvana Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (ili SFRJ), nastavlja u novim okolnostima i u izmijenjenoj društvenoj klimi da baštini ideju jugoslovenstva, šireći među narodima koji su se našli u njenim okvirima vrijednosti zajedništva, bratstva i jedinstva. Već je ranije spomenut značaj NOB-a za konstituisanje ove države, kao i značaj koji je ovaj istorijski događaj imao u kolektivnom sjećanju stanovnika. Prijedor se nakon rata našao pod okriljem socijalističke Jugoslavije. U novoj državi ulice, trgovi, institucije, počinju da nose nova imena. Pored toga, podižu se brojni spomenici, mjesta od istorijskog značaja dobijaju odgovarajuće obilježje, i pejisaž države počinje da se bogati brojnim vidovima memorijalizacija, koja su služila da podsjećaju stanovništvo na neposrednu prošlost. Prijedor i njegova okolina prepuni su mjesta koja na raz-

¹³ Isto, 214.

¹⁴ Драган Утјешиновић, „Напад на логор у Приједору и ослобађање талача“, у: Младен Вучковац, *Приједорски логор Циглана 1942. године (да се не заборави)*, Приједор, Музеј Козаре, 2018, 66.

¹⁵ Isto, 69.

¹⁶ Isto, 68–69.

¹⁷ Иванка Гашић Матерић, „Прикупљање обавештења о непријатељским снагама и ослобођење Приједора 1944. године“, *Козара у Народноослободилачком рату. Записи и сјећања. Књига V* (Београд, Војноиздавачки завод, 1978), 951.

ličite načine svjedoče o onome što se dešavalo na ovom prostoru tokom rata. Prema popisu koji obuhvata period od pedesetih do sredine sedamdesetih godina i koji je nastao najvjerojatnije početkom 1980. godine, do tada se na području prijedorske opštine nalazilo 78 spomenika, spomen-obilježja i spomen-bista.¹⁸ Prema riječima Veljka Rodića, predsjednika SUBNOR-a Prijedor, na teritoriji opštine se nalazilo oko 136 spomen-obilježja NOB-a.

Slika 1. Spomenik žrtvama logora Ciglana (preuzeto sa sajta www.gradprijedor.com)

Specifičnost prostora Ciglane jeste u tome što on nije bio zvanično uređen i upotrijebljen kao mjesto sjećanja, iako to u suštini jeste bio. Nakon rata, fabrika cigle je nastavila da radi pod imenom „Prijedorka“. U tom smislu, svjedočanstveni potencijal tog mjesta nije iskorišćen. Godine 1985, na mjestu fabrike i nekadašnjeg logora podiže se spomenik. Prema svjedočenju Veljka Rodića, Nacionalni park „Kozara“ je bio odgovoran za njegovo podizanje. Inicijator događaja bio je Drago Šormaz, kustos Nacionalnog parka, zahvaljujući kome su pokrenute brojne aktivnosti koje su se ticale obilježavanja mjesta stradanja naroda u ratu.¹⁹

U članku objavljenom u lokalnom glasilu *Kozarski vjesnik*, navodi se da je spomenik otkriven povodom četrdesetogodišnjice oslobođenja i pobjede nad fašizmom, i 16. maja, koji se proslavljao kao Dan komune.²⁰ Uvodni govor održao je tadašnji predsjednik mjesne organizacije SUBNOR-a, Ljubiša

Radivojac, i u njemu istakao zahvalnost radnim organizacijama koje su učestvovalе u podizanju spomen-ploče: Osnovnoj organizaciji udruženog rada (OOUR) „Prijedorka“, Radnoj organizaciji (RO) „Kozaraputevi“, OO-

¹⁸ Katalog SUBNOR-a u Prijedoru

¹⁹ Adamović, *Godine stradanja 1941/42*, 282.

²⁰ „Vječni spomen logorašima ciglane“, *Kozarski vjesnik*, 17.5.1985.

UR-u „Snadbjevač“, Samopravnoj interesnoj zajednici (SIZ) za stambeno-komunalne poslove, Mjesnoj zajednici Prijedor II i Aliji Rešiću, akademskom vajararu koji je dao idejno rješenje spomenika. Do tada jedini živi borac koji se nalazio na čelu jedne od udarnih grupa prilikom oslobađanja logoraša, Mile Adžić, otkrio je spomen-obilježje.²¹

Alija Rešić, autor spomenika, na kameni postament postavio je spomen-ploču sa natpisom koji daje osnovne faktografske podatke vezane za istoriju logora. Skulptura izglednjelog djeteta takođe je bila na postamentu, prislonjena na spomen-ploču. Budući da spomenik nije bio od nacionalnog značaja, nije postojao konkurs za njegovu izgradnju.²²

Slika 2. Natpis na ploči spomenika (lična arhiva)

²¹ „Vječni spomen logorašima ciglane“, *Kozarski vjesnik*, 17. 5. 1985.

²² Svjedočenje Veljka Rodića, predsjednika SUBNOR-a u Prijedoru.

U prilog činjenici kako Ciglana u okvirima zvaničnog sjećanja, pa ni sjećanja grada, nije imala značajno mjesto, govori i podatak da nisu postojale komemoracije koje bi na simboličan način čuvale uspomenu na događaje koji su se desili na ovom mjestu. Jedina svečanost upriličena je prilikom otkrivanja spomenika. Još jedan podatak čini se značajnim kada je riječ o memorijalizaciji Ciglane. Kao što je navedeno u članku, Ciglana ulazi u domen javnog sjećanja 1985. godine, kada se proslavljalo 40 godina od kraja rata i pobjede nad fašizmom. Zbog ovog jubileja planirano je da se značajnim događajima i ličnostima na području prijedorske opštine pokloni veća pažnja.²³ Takođe, naglasak je stavljen i na održavanje već postojećih spomen-objekata i područja, uz primjedbu da neki od njih zahtijevaju hitnu intervenciju.²⁴ Imajući u vidu navedeno stanje, čini se da logor Ciglana nije smatran dovoljno atraktivnim i jednostavno mu nije pridavan prevelik značaj. Jer iako je proces memorijalizacije NOB-a u Prijedoru započeo već ranih pedesetih godina, Ciglana je obilježje dobila tek sredinom osamdesetih. Sem spomenika, nije postojao nijedan drugi vid čuvanja sjećanja na istoriju ovog mjesta. Otkrivanje spomenika je do danas jedini vid memorije koju je ovo mjesto dobilo. Dakle, stradanje stanovništva obilježavano je minimalistički, dok bi ono trebalo da bude dominantno.

Raspad Jugoslavije — nova tumačenja prošlosti

Devedesetih godina na prostoru Jugoslavije dolazi do velikog preokreta na političkom i društvenom polju. Ovaj period predstavlja turbulentno razdoblje, koje će za sobom ostaviti brojne kontroverze i nesuglasice i prouzrokovati tenzije koje se ni danas ne stišavaju. Ono što se desilo sa Jugoslavijom svakako je dio šireg procesa koji se odigravao u Evropi krajem 20. vijeka, ali, prema pojedinim istraživačima, predstavlja zapravo eksploziju na silu ugušene i prividno riješene napetosti koja je ostala na ovom podneblju nakon Drugog svjetskog rata.²⁵ Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika se raspada, Njemačka se ujedinjuje, a socijalizam kao društveno-politički sistem se urušava, i dolazi do promjena u pogledu država, socijalnih i etničkih grupa na vlastitu istoriju.²⁶ Ova promjena se različito ma-

²³ „Dug revoluciji i revolucionarima“, *Kozarski vjesnik*, 11.1.1985.

²⁴ „Dug revoluciji i revolucionarima“, *Kozarski vjesnik*, 11.1.1985.

²⁵ Više o ovome kod Hajke Karge, *Sećanje u kamenu - okamenjeno sećanje?*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2013.

²⁶ Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti. Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Beograd, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2002, 11.

nifestuje: odbacuju se ranije službene verzije istorije, rehabilituju se ličnosti i pokreti koji nisu bili dio pobjedničkih snaga, oživljava kult „korijena“, mijenja se kultura sjećanja, itd.²⁷ Nakon sloma socijalizma, kako navodi Todor Kuljić, u višenacionalnim državama dolazi do sukoba između starih i novih identiteta, i taj proces stvara konfuziju, strah, dezorijentisanost i emotivne krize.²⁸ U Bosni i Hercegovini ovaj problem je naročito prisutan, budući da se radi o državi u kojoj se vodio rat između različitih etničkih grupa, koje su nastavile da žive u okvirima iste državne zajednice. Specifičnost strukture stanovništva u Bosni i Hercegovini dovela je do stvaranja odvojenih entiteta, Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Dejtonskim mirovnim sporazumom, donesenim 21. novembra 1995, i zvanično potpisanim u Parizu 14. decembra iste godine²⁹, rat u Bosni je završen, i entiteti su međunarodno priznati.

Ono što je karakteristika ne samo Bosne, već čitavog postjugoslovenskog prostora, jeste tenzija u interpretacijama prošlosti, naročito Drugog svjetskog rata. Jugoslovensko iskustvo je postalo nametnuti okov, koji podsjeća na promašenost i tragičan kraj jedne ideje i ideologije.³⁰ Istorija Jugoslavije, odnosno istorija zajedništva koja je započela nakon Prvog svjetskog rata, danas se u najvećoj mjeri posmatra kroz okvire „nacionalnog mišljenja“, u kojem ideje nadnacionalnog, jugoslovenskog, postaju nepoželjne.³¹ Problem zajedničkog nasljeđa, i sa tim u vezi problem zajedničkog sjećanja, kompleksan je i seže u prošlost mnogo dalje od raspada devedesetih.

Prva Jugoslavija pokušala je da, administrativnim i političkim mjerama, sprovede zajedničku kulturnu i prosvjetnu politiku, kao preduslov za nacionalnu integraciju, uključujući i stvaranje zajedničke istorije.³² Stvaranjem nove države i dolaskom na vlast komunističkog režima, dolazi do prekida kontinuiteta sa bivšom vlasti i procesa revizije prošlosti i stvaranja novih obrazaca kulture sjećanja. Pojam revizije ne mora nužno biti negativan

²⁷ Isto, 11.

²⁸ Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, 18.

²⁹ Zoran Pajić, "A Critical Appraisal of Human Rights Provisions of the Dayton Constitution of Bosnia and Herzegovina" u: *Human Rights Quarterly* Vol. 20, No. 1 (Feb., 1998), 125.

³⁰ Милан Ристовић, „Коме припада историја Југославије?“, *Годишњак за друштвену историју* 1 (2013), 133.

³¹ Isto, 134.

³² Isto, 135.

i može se odnositi na preispitivanje starije literature u svjetlu raspoloživih ili novootkrivenih izvora.³³

U postjugoslovenskom kontekstu, pojam *revizija* se koristi kao etiketa kojom se obezvjeđuje naučni doprinos i kao perjanica kojom se legitimše pseudoistoriografija.³⁴ Prosesi prerade prošlosti i izbora onih događaja koji odgovaraju poželjnoj, ideologizovanoj slici, dešavali su se i neposredno nakon Drugog svjetskog rata, ali je sa raspadom Jugoslavije započet novi val revizionizma, što je sa jedne strane značilo aktuelizovanje tema i fenomena koji su iz političkih razloga bili zanemarivani, ali isto tako ovaj proces je nastavljen da se zloupotrebljava radi stvaranje nove, politički poželjne slike prošlosti. U postjugoslovenskim zemljama dolazi do revizije ne samo nedavne, već i starije prošlosti, a ona se ne odigrava samo kroz historiografiju, već je prisutna i u javnom diskursu, zahvaljujući medijima.³⁵

Što se tiče Drugog svjetskog rata i NOB-a, nacionalne historiografije su uključile svoje intepretacije, čime je slika ovog događaja potpuno izmijenjena. Na postjugoslovenskom području danas je moguće naći simpatizere partizana, četnika, ljotićevara, ustaša, itd., odnosno svake oružane grupacije koja je postojala za vrijeme rata.³⁶ Ovi procesi unose konfuziju u shvaćanje prošlosti, a poseban problem je što je u javnosti dominantnija slika prošlosti koju serviraju političke elite od one koju promovše nauka. Sjećanje na NOB u bivšem režimu bilo je od izuzetne važnosti, jer je njen legitimitet počivao na ovom istorijskom događaju. Ali sa promjenom „društvenog okvira“, odnosno smjenom režima, to sjećanje je prestalo da ima status kakav je imalo i stoga mu se više ne pridaje isti značaj. Nove države i nove ideologije postavile su nove okvire za tumačenja ovih događaja. Ipak, ne smijemo zanemariti činjenicu da svijest o značaju NOB-a nije izbrisana u potpunosti i da ono ima svoje mjesto u kulturi sjećanja. Jedan od primjera za ovu tvrdnju jeste održavanje komemoracija u spomen na događaje koje su se desili u ratu (obilježavanje bitke na Kozari, Dan sjećanja na žrtve

³³ Vladimir Petrović, „(Ne)legitimni revizionizam: pravo i (pseudo)istoriografske revizije na Zapadu i Istoku“ u: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ured. Vera Katz (Institut za istoriju, Sarajevo, 2007), 22.

³⁴ Petrović, „(Ne)legitimni revizionizam: pravo i (pseudo)istoriografske revizije na Zapadu i Istoku“, 21.

³⁵ Husnija Kamberović, „Između kritičke historiografije i ideološkog revizionizma“ u: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ured. Vera Katz (Institut za istoriju, Sarajevo, 2007), 12.

³⁶ Petrović, „(Ne)legitimni revizionizam: pravo i (pseudo)istoriografske revizije na Zapadu i Istoku“, 37.

ustaškog zločina genocida u Koncentracionom logoru Jasenovac, održavanje „Velikog školskog časa“ u Šumaricama, itd.). Ali konfuzija u tumačenjima nerijetko opterećuje sjećanje, kao i objektivno sagledavanje istorijskih činjenica.

Vezano za pitanje pamćenja, Moris Albvaš je uveo pojam društvenog okvira, pod kojim podrazumijeva princip za biranje građe koji grupa određuje pojedincu.³⁷ Taj okvir određuje dinamiku preplitanja sjećanja i zaborava.³⁸ Ako za sjećanje i priče ne postoji okvir u pamćenju, one će nestati.³⁹ Ukoliko se u društvu promijeni okvir pamćenja, sjećanja koja su dotad zanemarivana mogu se ponovo uvrstiti u okvir pamćenja i postati predmet promišljanja.⁴⁰

Pojam disonantnog nasljeđa, koji su uveli i definisali Ešvort (G. Ashworth) i Tanbridž (J. E. Tunbridge), označava ono što se čuva, bilo da je riječ o materijalnoj ili nedodirljivoj baštini, u svim njenim slojevitostima i značenjima.⁴¹

Ovaj pojam primjenljiv je za opis baštine Narodnooslobodilačke borbe u postjugoslovenskom kontekstu. Ono danas u sebi akumulira različita značenja i interpretacije, zavisno od zvaničnog sjećanja koju su nove države konstruisale. Upravo zbog kompleksnosti i slojevitosti ovakve baštine, mnogi njeni segmenti su zanemareni ili se smatraju neželjenim, jer često je vrlo teško suočiti se sa nečim što može da dovede u pitanje ono što je zvanična verzija ili slika prošlosti.

Zanemarivanje mjesta stradanja, socijalističkih spomenika, promjene naziva institucija, ulica i trgova, danas je postao uobičajen proces. Pitanje je da li će uklanjanje svjedoka bivšeg režima uspjeti u potpunosti da izbriše sjećanje na njega i njegov istorijski značaj i uticaj koji je imao na novonastale države. Ono što je takođe pogubno, i nažalost vrlo karakteristično za ovo vrijeme, jeste potiskivanje iz javnosti mjesta stradanja, a logor Ciglana je samo jedan od primjera.

³⁷ Alaida Asman, *Oblici zaborava*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2018, 45.

³⁸ Isto, 45.

³⁹ Isto, 45.

⁴⁰ Isto, 46.

⁴¹ Милица Божић Маројевић, „Изазови нове музеологије у презентацији и интерпретацији дисонантног наслеђа“, *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну политику* (2012), 42.

Logor Ciglana — postjugoslovenski kontekst i trenutno stanje mjesta

Bilo bi pogrešno zaključiti da je baština NOB-a u Prijedoru zaboravljena. Pojedini događaji i ličnosti nastavili su da se čuvaju u javnom sjećanju grada, prvenstveno „bitka na Kozari“, čija se godišnjica i dalje obilježava. Kozara, kao mjesto sjećanja, i dalje je važan topos za stanovnike Potkozarja. Možda sjećanje na događaje koje su se tu desili nema više tako široku rasprostranjenost kao nekad, ali činjenica je da memorijalni kompleks i danas postoji i funkcioniše, kao i kulturne manifestacije⁴² vezane za njega, koje su takođe jedan od mehanizama baštinjenja. Spomenički kompleks, koji čine spomenik, memorijalni zid i muzej,⁴³ podignut na jednom od vrhova Kozare, tačnije na vrhu Mrakovica, jedno je od najposjećenijih mjesta u gradskoj okolini. Dakle, iako u izmijenjenim okolnostima, vrijednost se i dalje prepoznaje. Takođe, za jedan od elemenata kompleksa, „Spomenik Revoluciji“, djelo vajara Dušana Džamonje, može se reći da predstavlja najprepoznatljiviji simbol Prijedora. Ono je jedan od najpoznatijih socijalističkih spomenika, koje je značajno mjesto dobilo u istoriji jugoslovenske umjetnosti. Međutim, ta vrijednost danas nosi drugačije značenje. Drugi svjetski rat više nema politički i društveni značaj kakav je imao za vrijeme socijalizma, i čuvanje sjećanja na njega više nema toliku ulogu u izgradnji kolektivnog identiteta. Sa druge strane, mnogi spomenici posvećeni NOB-u potpuno su zapušteni. Određen broj je i dalje prisutan u javnom prostoru, ali većina je prepuštena zaboravu.

Fabrika cigle „Prijedorka“, na čijem mjestu se nalazio logor, nastavila je rad i nakon rata. Spomenik je ostao na svom mjestu. Godine 2005. fabrika odlazi u stečaj⁴⁴ i zemljište na kojem se nalazi prodato je privatniku. Zgrada fabrike je srušena i na njenom mjestu počeli su da se grade novi objekti. Kao svjedok postojanja fabrike ostao je samo dimnjak. Prostor na kom se nalazi spomenik ostao je netaknut. Vlasnici zemljišta su se izmijenili i danas je na njemu tržni centar, koji je sagrađen ispred prostora na

⁴² „Književni susreti na Kozari“ manifestacija je koja se održava svake godine na vrhu Mrakovica. „Susreti“ su prvi put održani 1963. godine, a 1973. postala je opštejugoslovenska manifestacija. Nisu se održavali u periodu od 1991. do 2000, nakon čega su ponovo pokrenuti.

⁴³ Informacija preuzeta iz kataloga izložbe „Kozara - spomenik slobode“, autorke Marine Ljubičić.

⁴⁴ <<https://ba.ekapija.com/news/17319/u-prijedorskoj-ciglani-prijedorka-pokrenut-je-stecajni-postupak>>

kojem se nalazi spomenik, potpuno ga zaklanjajući. Spomenik, iako ne cjelovit, i dalje stoji na mjestu na kojem je postavljen 1985. godine. Januara 2012. godine, skulptura dječaka, sastavni dio spomenika na Ciglani, uništena je. Ostali su samo postament i spomen-ploča. Motivi i razlog za ovaj čin nisu poznati, a danas se dijelovi skulpture nalaze u gradskom Muzeju Kozare.

Slika 3. Prostor spomenika (lična arhiva)

Glavna institucija koja se bavi očuvanjem baštine NOB-a jeste SUBNOR. Organizacija je obnovljena nakon formiranja Republike Srpske.⁴⁵ Prilikom privatizacije zemlje, SUBNOR se pobrinuo da dio zemljišta na kojem je spomenik ostane netaknut, a najnovija inicijativa koju ova organizacija planira jeste postavljanje novog spomenika. Osim pomenute ini-

⁴⁵ Zbog nemogućnosti dobijanja pisane dokumentacije, podatak o ovoj godini dobila sam od Veljka Rodića, predsjednika SUBNOR-a u Prijedoru.

cijative SUNBOR-a, postoje i druge mogućnosti pomoću kojih ovo mjesto može biti ponovo uvedeno u prostore pamćenja grada. Neke od mogućnosti koje bi mogle uticati na podizanje svijesti o ovom mjestu jesu javna tribina ili izložba koje bi se bavile istorijatom ovog mjesta, ali i njegovim mjestom u baštini grada.

Aktuelizacija Ciglane u prostorima pamćenja Prijedora — prijedlozi i mogućnosti

Spomenik svakako treba obnoviti ili postaviti novi, ali možda bi prvo trebalo početi od osnovnih stvari, kao što je na primjer postavljanje table koja će biti dovoljno uočljiva i prolaznike podsjećati na istoriju Ciglane.

Rezime

Prostor Ciglane možemo smjestiti u kontekst traumatskih mjesta sjećanja. Alaida Asman piše da su takva mjesta „višeslojna, višeznačna, ispunjena različitim sećanjima i tumačenjima“.⁴⁶ Mjesta sjećanja jesu dio baštine, koja opstaju, ne zbog svoje predmetnosti, estetike ili simbolike, već zbog uloge koje imaju u procesu izgradnje kolektivnih identiteta.⁴⁷ Takođe, od mjesta poput logora, koja su bila poprišta tragedija, očekuje se da, zahvaljujući čulnom utisku, pojačaju doživljaj.⁴⁸

⁴⁶ Alaida Asman, *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2011, 287.

⁴⁷ Milica Božić Marojević, *(Ne)željeno nasleđe u prostorima pamćenja. Slobodne zone bolnih uspomena*, Beograd, Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta, 2015, 49.

⁴⁸ Asman, *Duga senka prošlosti*, 289.

Слика 4. Сачувани дијелови споменика (Музеј Козаре, Inv. br. 192)

Literatura

- Adamović, Vedrana, *Godine stradanja 1941/42. NDH i njeni zločini nad srpskim narodom u Prijedoru i okolini - pilog proučavanju zločina genocida nad srpskim narodom u Potkozaru*, Prijedor, Muzej Kozare, 2018.
- Asman, Alaida, *Duga senka prošlosti: kultura sećanja i politika povesti*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2011.
- Asman, Alaida, *Oblici zaborava*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2018.
- Божић Маројевић, Милица, „Изазови нове музеологије у презентацији и интерпретацији дисонантног наслеђа“, *КУЛТУРА: часопис за теорију и социологију културе и културну политику*, 144 (2012), 38-54.
- Војић Маројевић, Милица, *(Ne)željeno nasleđe u prostorima pamćenja. Slobodne zone bolnih uspomena*, Beograd, Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta, 2015.
- Божић Маројевић, Милица, „Чување дисонантног наслеђа. Случај Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине“, *Годишњак за друштвену историју* 3 (2015), 23-45.
- Bulatović, Radomir, *Koncentracioni logor Jasenovac*, Sarajevo, Izdavačko preduzeće Svjetlost, 1990.
- „Vječni spomen logorašima ciglane“, *Kozarski vjesnik*, 17.5.1985.
- Вучковац, Младен, *Приједорски логор Циглана 1942. године (да се не заборави)*, Приједор, Музеј Козаре, 2018.
- Гашић Матерић, Иванка, „Прикупљање обавештења о непријатељским снагама и ослобођење Приједора 1944. године“, *Козара у Народноослободилачком рату. Записи и сјећања, Књига V*, Београд, Војноиздавачки завод, 1978.
- “Dug revoluciji i revolucionarima“, *Kozarski vjesnik*, 11.1.1985.
- Kamberović, Husnija, „Između kritičke historiografije i ideološkog revizionizma“, u: *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ured. Vera Katz, 11-20, Institut za istoriju, Sarajevo, 2007.
- Karge, Hajke, *Sećanje u kamenu - okamenjeno sećanje?*, Beograd, Biblioteka XX vek, 2013.
- Kuljić, Todor, *Prevladavanje prošlosti. Uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*, Beograd, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2002.

- Pajić, Zoran, "A Critical Appraisal of Human Rights Provisions of the Dayton Constitution of Bosnia and Herzegovina" u: *Human Rights Quarterly* Vol. 20, No. 1 (Feb. 1998), 125-138.
- Petrović, Vladimir, „(Ne)legitimni revizionizam: pravo i (pseudo)istoriografske revizije na Zapadu i Istoku“, u: *Revizija prošlosti na prostovima bivše Jugoslavije*, ured. Vera Katz, 21-42, Institut za istoriju, Sarajevo, 2007.
- Ристовић, Милан, „Коме припада историја Југославије?“, *Годишњак за друштвену историју* 1 (2013), 133 - 143.
- Samardžija D., Dušan, *Bosnaskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*, Bosanska Dubica, Društveno-političke ograničacije i Skupština opštine Bosanska Dubica, 1984.
- Симић, Новица, *Операција „Коридор-92“*, Бања Лука, Борачка организација Републике Српске, 2011.
- Утјешиновић, Драган, „Напад на логор у Приједору и ослобађање талаци“, u: Младен Вучковац, *Приједорски логор Циглана 1942. године (да се не заборави)*, 66-69, Приједор, Музеј Козаре, 2018.
- <<https://ba.ekapija.com/news/17319/u-prijedorskoj-ciglani-prijedorka-pokrenut-je-stecajni-postupak>>

Isidora Banjac

“Ciglana Camp in Prijedor and its memorial spatiality”

This paper deals with the question of memorialization and preservation of sites connected to the Peoples' Liberation Struggle (NOB) through an example of the “Ciglana” (brickyard) camp in Prijedor, as well as its position in the local memory culture. We are looking for the answers while analyzing the memorialization of sites of mass killings in the local community spaces, in which these events hold crucial historical positions. This paper does not, however, analyze other elements of the NOB memorial sites in Prijedor and its vicinity, while full attention is given to the “Ciglana” camp as a valid example of the wider relationship of the local community towards its history and heritage.